GEMEENTE MEERLO-WANSSUM

Inhoudsopgave

1. Inleiding

2. Bodemgesteldheid

3. Grondgebruik

3.1. Agrarisch
3.2. Niet-agrarisch

4. Infrastructuur

4.1. Wegen
4.2. Waterlopen
4.3. Spoorwegen, tramlijnen en smalsporen

5. De gemeente Meerlo-Wanssum, nederzettingen

5.1. Kernen in de gemeente Meerlo-Wanssum

5.2. Overige kernen

Gemeentebeschrijving Meerlo-Wanssum

1. Inleiding

1.1. Gemeente Meerlo-Wanssum
p.a. Beatrixstraat 2
5864 AH Meerlo
Provincie Limburg
Inventarisatiegebied Maasvallei
Aantal inwoners: 7.042 (1-7-1989)
Oppervlakte: 39,41 km2
Nederzettingen: Blitterswijck, Elshout, Geijsteren, Gun, Helling, Keuter, Legert, Meerlo, Megelsum, Moleneind, Osterbos, Swolgen, Tienray, Wanssum.

1.2. De gemeente Meerlo-Wanssum behoort tot het inventarisatiegebied Maasvallei. Zij wordt aan de oostzijde begrensd door de Maas, haar noordgrens valt samen met de provinciale grens tussen Limburg en Noord-Brabant. Westelijk van Meerlo-Wanssum bevinden zich de Limburgse gemeenten Venray en Horst (beide inventarisatiegebied Limburgs Peelgebied). Zuidelijk van Meerlo-Wanssum ligt de gemeente Broekhuizen (inventarisatiegebied Maasvallei).
De huidige gemeentegrenzen zijn in 1969 tot stand gekomen. In dat jaar werden de tot dan toe zelfstandig functionerende gemeenten Meerlo en Wanssum samengevoegd. Hun buitengrenzen als zodanig zijn in de periode 1850-1940 onveranderd gebleven.

2. Bodemgesteldheid

2.1. Het grondgebied van de gemeente Meerlo-Wanssum heeft van noordwest naar zuidoost een maximale lengte van ruim tien kilometer, van zuidwest naar noordoost een breedte van ten hoogste vijf kilometer. Binnen de grenzen van de gemeente Meerlo-Wanssum zijn een drietal bodemtypen te onderscheiden: rivierdalgebied, hogere en lagere zandgronden. In de beek- en rivierdalen wisselen zandige en kleiïge sedimenten elkaar af of komen deze in een mengvorm voor, maar voor het merendeel is de Meerlose bodem uit zand samengesteld.
Het rivierdal bevindt zich in het oosten van de gemeente Meerlo-Wanssum. Hierin liggen, behalve het stroomgebied van de Maas en een met water gevulde Maasarm, een gebied met lagere dalbodems en een tweetal kleine vlakkere opduikingen.
Op dit smalle rivierdal in het oosten sluiten onmiddellijk de hogere zandgronden aan. Zij nemen bijna het gehele resterende grondgebied van Meerlo-Wanssum in beslag. Het hoofdpatroon wordt gevormd door met beekdalen omsloten oud-bouwlandgebieden. Deze oud-bouwlandgebieden worden incidenteel omgeven of doorsneden door vlakkere stuifzandachtige gebieden en stuifzandheuvels. Alleen langs de westelijke gemeentegrens en in de zuidwestelijke punt van Meerlo-Wanssum bepalen de stuifzanden in sterkere mate het landschapsbeeld.
In het noordwesten overschrijden lagere zandgronden tweemaal de gemeentegrens. Beide gebieden behoren tot de categorie middellage zandgronden. Grote delen van de gemeente Meerlo-Wanssum worden uit oogpunt van natuurwaarden als waardevol of zelfs als zeer waardevol beschouwd. Het grondgebied van deze gemeente ligt ongeveer tussen 12 en 24 m + NAP en watert hoofdzakelijk via de Grote Molenbeek af op de Maas. De Grote Beek is van belang voor de afwatering in het gebied noordwestelijk van de Grote Molenbeek.

3. Bodemgebruik

3.1. Agrarisch

De agrarische sector is van oudsher sterk vertegenwoordigd in de gemeente Meerlo-Wanssum. Ook in de periode 1850-1940 werd haar grondgebied grotendeels voor agrarische doeleinden gebruikt.
De Tranchotkaarten geven een goede indruk van de situatie omstreeks 1820. Meerlo-Wanssum bestond indertijd geheel uit akkerland, weidegrond en heide. Op een relatief groot aantal locaties waren de akkers en weiden beplant met fruitbomen. Deze vormen van agrarisch bodemgebruik kwamen oostelijk van de Grote Molenbeek (ongeveer de lijn Tienray-Meerlo-Helling-Wanssum) in een sterker gefragmenteerd patroon voor dan in het gebied westelijk van deze beek.
In dit oostelijke deel van het gemeentelijk grondgebied lag allereerst het tot boven Blitterswijck steeds breder wordende rivierdal, dat in gebruik was als weide en akkerland. Zuidoostelijk van deze kern, bij de grens met de gemeente Broekhuizen lagen smalle percelen weidegrond ("de Herswerden"), grotendeels van de Maas gescheiden door een smal stuk akkerland. Daarnaast, op de hogere zandgronden, bevond zich een klein heidegebied en een enkel stukje boomgaard.
Iets verder noordelijk lag Blitterswijck, temidden van de akkerlanden. Slechts aan haar oostzijde, aan de overkant van de beek die even ten zuiden van het kasteel in de Maas stroomde, lag een smalle strook met grillig gevormde weilanden die tot aan het hierboven genoemde heidegebied reikte.
Noordelijk van Blitterswijck, op de plek waar de Maas een scherpe bocht maakt, is het rivierdal breder. Het overgrote deel van dit dal bestond in het eerste kwart van de negentiende eeuw vooral uit kleine percelen weidegrond, die samen bekend stonden onder de naam "Brock Bemden". Deze percelen reikten tot aan de monding van de Grote Molenbeek. Slechts de akkers van het "Maes Feld" bereikten hier de Maasoever.
Het overige gebied ten oosten van de Grote Molenbeek en zuidelijk van Blitterswijck bestond van noord naar zuid achtereenvolgens uit een smal stuk heidegrond, gevolgd door een gebied met vochtige weiden, vervolgens uit akkerlanden met weilanden langs de waterlopen en tenslotte overbrugde een groot heidegebied de afstand tot de zuidelijke gemeentegrens. Boomgaarden markeerden de overgangsgebieden.
Westelijk van de geheel met weilanden omzoomde Grote Molenbeek was het patroon van het agrarische bodemgebruik veel minder gefragmenteerd.

De hele westelijke gemeentegrens werd geflankeerd door een uitgestrekt heidegebied met vennen, slechts onderbroken op de plek waar de Grote Molenbeek de gemeente binnenkwam (in de uiterste zuidwestpunt). Daarnaast lag een in de richting van Geijsteren breder wordend gebied met akkers. Bij Geijsteren werd dit akkergebied in tweeën gesplitst door de weilanden aan weerszijden van de zogeheten Grote Beek die de gracht van het oude kasteel van water voorzag.
Vanaf de monding van de Grote Molenbeek was de Maasoever in gebruik als weidegrond. Deze weiden vormden als zodanig een smalle uitloper van de "Brock Bemden" boven Blitterswijck. Ook in het westelijke gebiedsdeel van Meerlo-Wanssum gaven fruitboomgaarden de overgangsgebieden aan.

De Maasdorpen van Noord-Limburg, waartoe ook de gemeente Meerlo-Wanssum behoort, kenmerkten zich in de periode 1815-1875 door de concentratie van het cultuurareaal in het Maasdal. Tussen 1847 en 1870 werd wel nog ongeveer 20% van de woeste grond ontgonnen en voornamelijk in bos omgezet. Meerlo-Wanssum onderscheidde zich binnen deze regio door het op aanzienlijke schaal verbouwen van rogge. Dat was een gevolg van de relatief grote bevolkingsdichtheid en haar belangrijke rol in de streekvoorziening, maar op de eerste plaats natuurlijk omdat een relatief groot deel van de bodem zich daartoe leende. Ook kwamen in deze gemeente op grote schaal combinaties van boomgaarden en weilanden voor.

De gevolgen van de negentiende eeuwse ontginningen waren op het kaartbeeld van 1934 goed zichtbaar. Maar in vergelijking met de situatie in het begin van de negentiende eeuw was de organisatie van het agrarische bodemgebruik zeker niet onherkenbaar veranderd. De meest ingrijpende wijziging vormde de omzetting van heide in naaldbos. Ten zuiden van de lijn Swolgen-Tienray was deze ontwikkeling het duidelijkst. Enkel langs de grens in de uiterste zuidpunt van de gemeente hadden zich op de iets vlakkere stuifzanden mogelijkheden voorgedaan om grote percelen akker- en weideland in te richten.
Langs de westelijke grens van Meerlo-Wanssum, op de oude Meerloër en Geijsterener heide, waren de wijzigingen eveneens evident. Dat had echter niet geleid tot een uitsluitende aanplant van naaldhout. De Meerloër heide bestond in 1934 namelijk uit smalle, op de oost-westrichting georiënteerde percelen met een gevarieerde agrarische bestemming. Weiden, akkers, naaldhoutpercelen en fragmenten heide wisselden elkaar af.
De ontginning van de Geijsterener heide had tot minder fragmentatie geleid.

Westelijk van de Grote Beek groeiden weliswaar naald- en loofbomen, maar de afstand tot de gemeentegrens werd overbrugd door grote percelen akker- en weideland. De aanwezigheid van voldoende vochtige gronden maakte dit mogelijk.
Voor het overige bleven de oud-bouwlandgebieden rondom Blitterswijck, noordelijk van Swolgen en Tienray en noordwestelijk van Wanssum intact. De weiden werden in de regel op kleine schaal uitgebreid. Dat was vooral het geval in het brede gedeelte van het rivierdal in de Maasbocht en in het smallere gedeelte bij de grens met Broekhuizen. De beekdalen op de hogere zandgronden bleven onveranderd ingericht met weidegrond. Het aantal met loofhout beplante percelen leek in omvang te zijn uitgebreid.

Het huidige bodemgebruik van de gemeente Meerlo-Wanssum levert globaal het volgende beeld op. De lagere dalbodems in het rivierdalengebied worden in beslag genomen door weilanden. De kleine vlakkere opduiking noordelijk van Blitterswijck kenmerkt zich door velden zonder bebouwing of met randbebouwing. De hogere zandgronden kenmerken zich door kleine broekbosgebieden en vochtige weilanden in de beekdalen, door grote oud-bouwlandgebieden met akkers en bebouwingskernen en door stuifzandheuvels met naaldbos, groot- en kleinschalige landbouwgebieden, heide en verblijfsrecreatieterreinen.
De lagere zandgronden langs de westgrens tenslotte zijn herkenbaar aan hun grootschalige landbouwgebieden.
De later ontgonnen kavels zijn doorgaans te herkennen aan hun grotere oppervlakte en hun vrij rechte contouren. Maar ook daarop zijn uitzonderingen aanwijsbaar (bijvoorbeeld de kavels op de oude Meerloër heide). In dit kader verdienen tenslotte de plannen van de Ruilverkaveling Melderslo vermelding. Ongeveer 1655 ha van het Meerlo-Wanssums grondgebied zijn hierbij betrokken.
De uitvoering van dat plan is nog niet afgerond.

3.2. Niet-agrarisch

In de negentiende eeuw was de nijverheid van Meerlo-Wanssum van weinig importantie. Rond 1814 waren hier uiteraard ook de gebruikelijke bedrijfjes gevestigd die aan de plaatselijke afzetmarkt hun bestaan te danken hadden. Samen beschikten Meerlo en Wanssum toen over 7 brouwerijen van bruin bier, 4 smederijen van handgereedschap, 4 water- en 1 windaangedreven korenmolen, 2 oliemolens, 1 olieslagerij, 1 pannenbakkerij, 1 leerlooierij, 1 schoenmakerij, 2 kuiperijen, 1 korverij, 1 bakkerij

en 1 runmolen (d.i. een molen waarin eikeschors tot run gemalen wordt, gebruikt voor het looien van leer of voor andere doeleinden, bv. strooisel, broei- en bemestingsmiddel). Hun economische toestand liep na 1814 sterk achteruit.
In 1866 waren bijvoorbeeld nog maar drie brouwerijen in Meerlo-Wanssum. In 1913 waren er daar nog twee van over.

Stroopmakerijen
De opbrengst van de fruitboomgaarden werd ten dele tot stroop verwerkt. In 1866 hielden zich te Meerlo twee stroopmakerijen hiermee bezig.

IJzeraarde
In het gemeentelijk broekgebied van de voormalige gemeente Wanssum (in het dal van de Grote Molenbeek) werd in de loop van de negentiende eeuw ijzeraarde gewonnen. Deze delfstof werd per schip en per spoor naar de Luikse afnemers vervoerd.

Keramische industrie
Tienray was vanwege de onmiddellijke nabijheid van een spoorlijn een geschikte plaats voor de steenfabricage. Ook de klei was niet veraf. Op smalspoor werd deze met behulp van kipwagens aangevoerd.
In 1914 waren in de oude gemeente Meerlo, waartoe Tienray behoorde, negen steenfabrieken in bedrijf. Over stoomkracht beschikten slechts twee van deze ondernemingen: de N.V. Steenfabriek Tienray en de Fa. van Dalen & Co. Een opmerkelijk verschijnsel in deze bedrijfstak was "de Boerenoven", een combinatie van beleggende boeren die in 1913 een ringoven liet bouwen.

Handel in landbouwprodukten
Tussen 1890 en 1914 was de kern Tienray een druk handelscentrum in landbouwprodukten en vee, gericht op de export naar Duitsland. Dit trok bijvoorbeeld bedrijven als exportslagerijen aan, waarvan die van Th. Janssen een der bekendste was.
De spoorweg, met een grote los- en laadplaats, opslagloodsen en vier weegbruggen, speelde in deze ontwikkeling een rol van cruciaal belang. Op het hoogtepunt van de handelshausse telde Tienray vele winkels, cafés en maar liefst 15 herbergen.
De eerste wereldoorlog en daarna, in 1934, de aanleg van de Wanssumse haven, maakte een einde aan de Tienrayse handelsactiviteiten.

De boerenorganisaties namen deze handel over. In 1934 werd te Wanssum een filiaal van de Coöperatieve Vereniging Landbouwbelang geopend.

4. Infrastructuur

4.1. Wegen

De Tranchotkaarten geven een goede indruk van de vroeg negentiende eeuwse toestand van het wegennet op het grondgebied van de huidige gemeente Meerlo-Wanssum. Men kan in dit verband het best spreken van een wirwar van onverharde paden en binnenwegen, enkelen interlokaal, maar de overgrote meerderheid van locaal belang. Vooral op het grondgebied van de voormalige gemeente Meerlo maakte het wegennet een wanordelijke indruk: vele, vaak kriskras door elkaar lopende onverharde paden en binnenwegen. In de oude gemeente Wanssum was het verloop van het wegennet iets minder onoverzichtelijk.
Belangrijk waren de interlokale verbindingen door het rivierdal en over de heidegebieden langs de huidige zuidelijke en westelijke gemeentegrenzen. Zij maakten de verbindingen met respectievelijk het Noord-Brabantse Maashees, de huidige Venrayse kernen Oostrum en Oirlo, Horst en Broekhuizen mogelijk. De verschillende gemeentekernen waren onderling redelijk bereikbaar via onverharde binnenwegen. Daarvan takten vele kleinere paden af. Niettemin was geen enkele route verhard.

Ongeveer vijftig jaar later, in 1866-1867, konden er slechts weinig opvallende veranderingen in kaart worden gebracht. Het meest in het oog springend was de verharding van de weg Wanssum-Geijsteren-Maashees, westelijk van de Grote Molenbeek. Op het grondgebied van de voormalige gemeente Meerlo bleven de wegen onverhard.

In 1934 was het wegennet van Meerlo-Wanssum op de inmiddels ontgonnen heidegronden uitgebreid met rechte, evenwijdig lopende onverharde wegen met tussenverbindingen. Ook de lengte van de verharde trajecten was inmiddels aanzienlijk uitgebreid. Behalve de weg Wanssum-Geijsteren-Maashees waren nu ook de hoofdstraten van de kernen Geijsteren en Wanssum verhard. Hierop sloten verharde wegen in westelijke richting aan: de trajecten Geijsteren-Oostrum en Wanssum-Oostrum.
Het oostelijk van de Grote Molenbeek gelegen nederzettingsdeel van Wanssum was in dat jaar via een verharde weg over de dijk met pontveer naar Well (gemeente Bergen) verbonden. Wanssum was duidelijk een kruispunt van verharde wegen geworden: hier staken ook de verharde wegen Wanssum-Blitterswijck-Ooijen (gemeente Broekhuizen)-Broekhuizenvorst (gemeente Broekhuizen) en Wanssum-Helling-Meerlo-Tienray de Grote Molenbeek over.

De verharde verbinding Tienray-Swolgen-Broekhuizenvorst sloot als het ware de ring van verharde wegen op het grondgebied van de huidige gemeente Meerlo-Wanssum. De laatste route die in 1934 verhard was liep vanuit Tienray naar Horst (gemeente Horst).

4.2. Waterlopen

De voornaamste waterlopen van de gemeente Meerlo-Wanssum zijn de Maas, de Grote Molenbeek en de Grote Beek. Verder zijn er nog vele kunstmatig aangelegde en naamloze waterlopen en stilstaande vennen in het beekdal op de hogere zandgronden tussen Blitterswijck en Megelsum.
De Maas vormt van oudsher de oostelijke grens van de gemeente Meerlo-Wanssum. In 1867 lagen twee veren op dit traject van de rivier. Een voetveer bij het kasteel van Blitterswijck naar Bergen en een pontveer van Wanssum naar Well (gemeente Bergen). In 1934 waren beiden nog in de vaart.

De Grote Molenbeek, die in de zuidwestelijke punt de gemeente binnenkomt, volgt het dal van een oude Maasarm, d.w.z. ongeveer de lijn Tienray-Meerlo-Wanssum. De kern Wanssum wordt door deze beek zelfs in tweeën gesneden.
Ten gevolge van de opstuwing en kanalisatie van de Maas in 1928 werden de weilanden in het beekdal in een moeras herschapen. Voorheen gebruikte men de Maas bij Wanssum voor het transport van graan en ijzerhoudende broekgrond uit het beekdal. Laden en lossen deed men bij de Staaij in de monding van de Grote Molenbeek, later bij de Kooij (bij het pontveer naar Well).
De te Wanssum gevestigde Coöperatieve Vereniging Landbouwbelang achtte de Kooij een ontoereikende laad- en losplaats. Onder druk van Landbouwbelang besloot de oude gemeente Wanssum tot kanalisatie van de Grote Molenbeek en tot aanleg van een haven. Landbouwbelang betaalde een havengeld dat een groot deel van de rente en aflossing van de investering dekte.
Het plan omvatte een kanaal met haven van ongeveer één kilometer lang, tien meter bodembreedte, 30 meter bovenbreedte, drieëneenhalve meter diep, geschikt voor schepen tot 2500 ton. Dit maakte de aanleg van een stuw noodzakelijk: zij werd bij Meerlo onder de brug in de provinciale weg gelegd. De overige plannen van Ingenieursbureau Bongaerts te Den Haag werden gedeeltelijk in het kader van werkverschaffingsprojecten uitgevoerd. De Heidemij hield toezicht op de uitvoering.

Het havencomplex werd in 1934 officieel geopend. Aan weerszijden van het kanaal werden er door de Fa. Dikkerboom & Sybrandy uit Oudehaske bouwterreinen opgespoten. De Fa. Vriens uit Breda bouwde er de opslagplaatsen van Landbouwbelang. Verder kwam er een vestiging van de Betonindustrie N.V. Encko. Tijdens de tweede wereldoorlog verzandde de haven en werden de bedrijfsgebouwen verwoest. In 1948 werd de inmiddels uitgebreide haven opnieuw in gebruik genomen. Verdere uitbreidingen volgden in 1958 en 1963. In dat laatste jaar werd er plaats gereserveerd voor een jachthaven.

De Grote Beek takt tussen Meerlo en Helling van de Grote Molenbeek af en volgt het beekdal westelijk van Wanssum en oostelijk van de oude Geijsterener heide. Dan zwenkt zij naar het oosten af en mondt via de gracht van kasteel Geijsteren uit in de Maas.

De vele naamloze en vaak kunstmatig aangelegde waterlopen kwam men in 1934 vooral rond de weilanden op de voormalige heidegebieden, in de op hogere zandgrond liggende beekdalen en in het rivierdal tegen. Zij behoorden de afwatering van de omliggende gebieden te verbeteren. Dat nam niet weg dat het beekdal tussen Blitterswijck en Megelsum een zeer vochtig gebied met verschillende vennen bleef. In het begin van de negentiende eeuw was dat niet anders. Beter slaagde de drainage van de oude heidegebieden zuidelijk van Swolgen en Tienray. De daar rond 1820 nog aanwezige vennen waren in 1934 grotendeels verdwenen.
De gemeente Wanssum behoort tot het Waterschap Noord-Limburg.

4.3. Spoorwegen, tramlijnen en smalsporen

De spoorlijn Roermond-Venlo-Nijmegen doorkruist sedert 1883 de gemeente Meerlo-Wanssum. In 1882 werd er zuidwestelijk van de kern Tienray een station gebouwd, dat op uitdrukkelijk verzoek van de omwonenden de naam "Station Meerlo-Tienray" kreeg.
De spoorlijn en het station vormden met de later bijgebouwde los- en laadplaatsen, opslagloodsen en weegbruggen een belangrijke voorwaarde scheppende infrastructuur voor een bloeiende handel in landbouwprodukten en voor de vestiging van steenfabrieken. Het station werd op 15 mei 1938 voor reizigersverkeer gesloten. Enkel tussen 10 juni 1940 en 24 november 1940 werd het nog gebruikt voor militaire doeleinden.
Tramlijnen heeft de gemeente Meerlo-Wanssum nooit gehad. Wel beschikten de steenfabrieken over smalsporen voor het kleitransport. In 1934 lag er bijvoorbeeld een smalspoorlijn tussen de kernen Tienray en Gun.

5. De gemeente Meerlo-Wanssum, nederzettingen.

5.1. Kernen in de gemeente Meerlo-Wanssum

De gemeente Meerlo-Wanssum is het resultaat van een samenvoeging van de voormalige gemeenten Meerlo en Wanssum in 1969. Meerlo omvatte de kernen Blitterswijck, Elshout, Gun, Keuter, Legert, Meerlo, Megelsum, Moleneind, Osterbos, Swolgen en Tienray. Wanssum bestond uit de kernen Geijsteren, Helling en Wanssum. Deze samengevoegde gemeenten telden in 1835 1969 inwoners (Meerlo: 1293, Wanssum: 676), in 1866-67 2250 inwoners (Meerlo: 1500, Wanssum: 750), in 1900 2278 zielen (Meerlo: 1585, Wanssum: 693) en in 1909 2445 (Meerlo: 1675, Wanssum: 770).
Uit dit overzicht kan men opmaken dat de bevolking hier geleidelijk maar gestaag groeide, maar ook dat de grootste toename na de tweede wereldoorlog plaatsgevonden heeft.
In het begin van de negentiende eeuw waren de zojuist genoemde kernen geen van alle erg groot. De bebouwing van Tienray bevond zich op de hogere zandgronden, in een overgangsgebied tussen weiden, oudbouwland en heide, oostelijk van de toen nog sterk meanderende Grote Molenbeek. Vele paden kruisten elkaar in Tienray en langs deze paden lag de bebouwing. Westelijk van de Grote Molenbeek lag ook nog een gering aantal panden.
De Swolgense bebouwing lag even oostelijk van Tienray en had een meer lineair karakter. De Swolgense panden lagen in een kleine weilandenstrook aan de zuidelijke rand van een oud-bouwlandgebied op hogere zandgrond, vlakbij de "Schwolgen Heyde".
De bebouwing van Meerlo lag op een klein door beekdal omgeven oud-bouwlandgebied, direct westelijk van de Grote Molenbeek. De weilanden lagen in het vochtige dal, op de oostelijke oever. De kern Megelsum werd door Tranchot nog niet met deze naam aangeduid, maar haar lineair gevormde bebouwing, aan weerszijden van een beekje dat verder westelijk bij Meerlo in de Grote Molenbeek stroomde, was wel degelijk aanwezig. De panden werden op de kaart aangeduid met de namen der bewoners en bevonden zich op een plek waar de akker- en weidegronden niet ver uiteen lagen.
Op het oud-bouwlandgebied binnen de kring Tienray, Swolgen, Broekhuizen (gemeente Broekhuizen), Megelsum en Meerlo was in het begin van de negentiende eeuw de bebouwing van de kernen Osterbos, Legert, Gun en Keuter reeds zichtbaar. Slechts de drie panden van Keuter werden destijds met hun huidige naam aangeduid. Al deze kernen lagen op oud-bouwland, in de onmiddellijke nabijheid van de met weilanden ingerichte beekdalen die de oud-bouwlanden ook nu nog omringen.

De huidige kernen Moleneind en Elshout liggen respectievelijk noordelijk en zuidelijk van Meerlo, elk op een andere oever van de Grote Molenbeek. Op de Tranchotkaart waren beide kernen nog niet te zien. Het kransakkerdorp Blitterswijck lag op de oostgrens van het oud-bouwlandgebied oostelijk van Wanssum en het rivierdal. Aan de overzijde van de tussenliggende beek lagen weilanden. De bebouwing van Blitterswijck was omzoomd met fruitboomgaarden.
Van de Wanssumse kernen is Helling de meest zuidelijke. In het begin van de negentiende eeuw was het een zeer kleine kern op de oostelijke oever van de Grote Molenbeek, op de grens van weilanden en akkers. Meerlo lag even verder zuidelijk, Wanssum lag verder stroomafwaarts. Deze laatste kern werd door diezelfde beek in tweeën gesneden en bestond daardoor feitelijk uit twee bebouwingslinten op de grens tussen de weilanden en akkers aan weerszijden van de waterloop.
Het kasteeldorp Geijsteren tenslotte lag ook weer op de grens van oud-bouwlandgebied en rivierdal. Het aanzicht van Geijsteren werd in hoge mate bepaald door het gelijknamige kasteel.

5.2. Nederzettingen in 1934: Meerlo, Moleneind, Elshout, Tienraij, Swolgen, Osterbos, Legert, Gun, Megelsum en Keuter.

Al deze kernen liggen op een geheel door beekdalen omgeven oud-bouwlandgebied in het zuiden van de voormalige gemeente Meerlo.
De bebouwing van Meerlo had in 1934 een meer lineair karakter gekregen en strekte zich westelijk van de Grote Molenbeek uit langs de verharde weg Wanssum-Meerlo-Tienray, ongeveer van de stuw in het noorden tot de plaats waar de verharde weg de Grote Molenbeek kruist in het zuiden. De bebouwing, waaronder een R.K.-kerk en een school, had sedert 1820 behalve een verdichting vooral een uitbreiding in zuidelijke richting ondergaan. Moleneind en Elshout werden op kaartmateriaal uit 1934 niet aangeduid.
De bebouwing van Tienray, waaronder een R.K.-kerk, een klooster, een aantal steenfabrieken en een station met opslagloodsen en weegbruggen, had in 1934 eveneens een lineair karakter. Zij strekte zich uit tussen de wegendriesprong Tienray-Meerlo, Tienray-Swolgen en Tienray-Horst en de spoorwegovergang in de weg Tienray-Horst. Dat rechtvaardigt de conclusie dat Tienray tussen 1820 en 1934 een meer dan aanzienlijke uitbreiding had ondergaan.
Een en ander was het gevolg van de Tienrayse rol als industrieel en commercieel centrum, maar ook van haar aantrekkingskracht als pelgrimsoord voor Mariavereerders. J. Kayser sr. bouwde er in 1877 een grote kapel met een toren. In 1888 kwam er een Mariagrot van E. Bernaux uit Namen, België.

In 1908 bouwde men achter de kapel een bakstenen gebouw voor de verkoop van religieuze artikelen. Sedert 1914, toen vanwege de oorlog aan de pelgrimsdrukte een abrupt einde kwam, werd dit gebouw door de plaatselijke fanfare als repetitielokaal in gebruik genomen. In 1909 bouwden de zusters van het Kostbaar Bloed uit Beek en Donk een klooster met als streefdoel de opvang en verzorging van pelgrims. Later werden zij actief in de gezondheidszorg, het onderwijs en de bejaarden-opvang.
Swolgen was omstreeks 1820 niet veel kleiner dan in 1934. Een kleine uitbreiding en verdichting van de lineaire bebouwing was daarvoor verantwoordelijk. Osterbos was in 1934 een kern met een vijftal panden, vlakbij de gemeentegrens met Broekhuizen. Legert en Gun, in dezelfde weilandenstrook op de grens tussen oud-bouwland en beekdal gelegen, waren aanmerkelijk harder gegroeid. Zowel de bebouwing van Legert als Gun lag rond een kruising van onverharde wegen die uitwaaierden over de akkerlanden op de hogere zandgronden. Megelsum had een lineaire bebouwing die tot 1934 slechts gering verdicht was. Keuter tenslotte had in dat jaar niet meer dan een vijftal, relatief verspreid gelegen panden. Ruim een eeuw eerder was dat niet anders geweest.

5.3. Kernen in 1934: Blitterswijck, Helling, Wanssum en Geijsteren.

Deze kernen bevinden zich op de noordelijke oudbouwlanden van de gemeente Meerlo-Wanssum. In 1934 was Blitterswijck voorzien van een katholieke en een protestantse kerk, een school, een kapel en een kasteel. Haar bebouwing had zich in vergelijking met de situatie van 1820 enigszins verdicht en iets naar het noorden uitgebreid. Deze kern was een knooppunt in de wegverbinding door het rivierdal op de westelijke Maasoever.
Helling had zich in de genoemde periode niet spectaculair uitgebreid en bleef dus duidelijk herkenbaar. Haar noorderbuur Wanssum had zich in deze tijd wel wat meer verdicht. De grote impuls kwam hier met de aanleg van het havencomplex, dat in 1934 in gebruik werd genomen. Een en ander betekende dat Wanssum herkenbaar bleef als een kern met twee bebouwingslinten aan weerszijden van de Grote Molenbeek. Geijsteren tenslotte bleek eveneens slechts een geringe verdichting ondergaan te hebben.

5.4. Verspreide bebouwing

In 1934 kwam er in de gemeente Meerlo-Wanssum op vrij beperkte schaal verspreide bebouwing voor. In het westen, op de ontgonnnen heide, lagen een aantal sterk verspreide objecten, waaronder diverse kapellen.

Verder lag er verspreide bebouwing in of op de grens van het rivierdal zuidoostelijk van Blitterswijck, langs de verharde wegen Tienray-Meerlo, Wanssum-Blitterswijck, Blitterswijck-Broekhuizenvorst en Broekhuizenvorst-Swolgen. Tenslotte was er ook nog verspreide bebouwing ten noorden van Geijsteren en langs de weg Wanssum-Geijsteren aanwezig.

5.5. Nederzettingen na 1940

De grootste bebouwingsuitbreiding vond na de tweede wereldoorlog plaats. Dat neemt niet weg dat de verschillende oude bebouwingskernen tot op heden herkenbaar zijn gebleven. Nergens zijn ze tegen elkaar gegroeid.
Tienray heeft vooral in noordelijke en oostelijke richting een uitbreiding ondergaan: het terrein tussen de wegen die in Tienray samenkomen is thans van bebouwing voorzien. Ook liggen er nu meer panden langs de weg richting Swolgen. De kern Swolgen is aan beide zijden van de verharde weg sedert 1934 aanzienlijk uitgebreid.
Meerlo heeft thans aan de westzijde van de Grote Molenbeek een nieuwe woonwijk. Moleneind en Elshout, respectievelijk ten noordoosten en zuidwesten van Meerlo gelegen verschenen pas na de tweede wereldoorlog op het kaartbeeld.
De bebouwingslinten van Wanssum waren aan weerszijden gegroeid, maar vooral aan de westzijde. Blitterswijck heeft momenteel ook lintbebouwing van recenter datum. Geijsteren is aan de noordwestzijde op bescheiden schaal in oppervlakte toegenomen.
De kleinere kernen Megelsum, Gun, Legert, Osterbos, Keuter en Helling zijn slechts in geringe mate gegroeid. Typisch zijn wel de hier nieuw verschenen, vrij grote agrarische bedrijfsgebouwen.
De huidige gemeente Meerlo-Wanssum kan men karakteriseren als een deels industriële, deels agrarische gemeenschap met daarnaast een aanzienlijke woonfunctie voor forenzen.

6. Conclusies Meerlo-Wanssum

6.1. Naar aanleiding van het voltooide veldwerk kan de gemeentebeschrijving van Meerlo-Wanssum met de volgende opmerkingen afgerond worden. Gedurende de periode 1850-1940 vond in deze gemeente bebouwingsuitbreiding plaats door een geleidelijke invulling en uitbreiding van de bestaande nederzettingsstructuren. Dientengevolge is het geven van een stedebouwkundige typologie niet relevant.

6.2. De in het kader van het MIP geïnventariseerde bebouwing bevindt zich in de kernen Blitterswijck, Geijsteren, Meerlo, Swolgen, Tienray en Wanssum. Het betreft hier in overgrote mate objecten in een negentiende eeuws traditionele of sober traditionele stijl, in totaal een kleine tachtig eenheden.
De in Blitterswijck geïnventariseerde objecten liggen verspreid over de hele kern. Langs de Antoniusstraat, de Jan Franssenstraat, de Kerkstraat, de Kortestraat en de Ooyenseweg.
In de kleine kern Geijsteren is relatief veel negentiende eeuws traditionele bebouwing aangetroffen. In totaal zijn acht panden langs de in elkaars verlengde liggende Wanssumseweg, Dorpsstraat en Oostrumseweg geïnventariseerd, één langs de Monendijk.
Meerlo heeft een hoofdverkeersader die gevormd wordt door het Moleneind, de Hoofdstraat en het begin van de Tienrayseweg. Hier bevinden zich vijftien van de in totaal negentien te Meerlo geïnventariseerde panden. De overige vier liggen aan de Mgr. Jenniskensstraat, de Dorpbroekstraat en de Julianastraat. Een aparte vermelding verdienen de twee negentiende eeuwse panden aan de Hoofdstraat 13 en 20, plus het twintigste eeuwse woonhuis aan de Hoofdstraat 78 waar door de doordachte aanbouw van een garage de harmonie van de gevelopbouw nog is versterkt.
Ook in Swolgen bevinden zich de meeste geïnventariseerde objecten langs de hoofdverkeersader Molenstraat-Mgr. Aertsstraat. Verder zijn er bebouwingseenheden langs de Kasteelweg, de Donkstraat, de Sijsstraat en Legert aan het MIP-bestand toegevoegd. Het beeldbepalende, maar in slechte staat verkerende pand Mgr. Aertsstraat 5, het herenhuis Mgr. Aertsstraat 6, het pand Mgr. Aertsstraat 8, het met een rieten kap bedekte voormalige boerderijtje aan de Mgr. Aertsstraat 18 en de Gunhof aan de Kasteelweg kan men beschouwen als de belangrijkste krenten in de Swolgense pap.
Tienray is de kern die tussen 1850 en 1940 het sterkst gegroeid is. De geïnventariseerde bebouwing uit deze periode bevindt zich langs de Spoorstraat, de Kloosterstraat, de Swolgenseweg en de Stationslaan. De drie eerstgenoemde wegen vormen een driesprong in het centrum van deze kern.

De meest in het oog springende objecten zijn De Pastorie en het Missieklooster St.Joseph langs de Kloosterstraat, plus de schoorsteen van de voormalige steenfabriek de Boerenoven en de in slechte staat verkerende panden van de voormalige Firma Janssen aan de Spoorstraat.
Van groot belang is het door een recente renovatie in zeer goede staat verkerende voormalige stationsgebouw Meerlo-Tienray (1882) aan de spoorlijn Venlo-Nijmegen. Het is het enige resterende authentieke station langs het Limburgse deel van deze in 1883 geopende spoorwegverbinding.
In de kern Wanssum tenslotte is het aantal geïnventariseerde objecten geringer. Zij liggen bovendien verspreid over de Geijsterseweg, de Pastoorstraat, de Tiendstraat, de St.Leonardsweg en de Venrayseweg. Een opmerkelijke verschijning vormt de in 1934 in de monding van de Grote Molenbeek aangelegde industriehaven.

Literatuurlijst

G.C.P. Linssen, Verandering en verschuiving. Industriële ontwikkeling naar bedrijfstak in Midden- en Noord-Limburg, 1839-1914, Tilburg 1969

Ph. van der Maelen, Dictionnaire Géographique du Limbourg, Assen 1978

Handboek der Geografie van Nederland, dl. VI, Zwolle 1959

J. Kuyper, Gemeente-atlas van Limburg, Maasbree 1981

Lijst der Nederlandse gemeenten, 's-Gravenhage 1988

Streekplan Noord- en Midden-Limburg, 3 dln, S.L. 1982

J.F.R. Philips, J.C.G.M. Jansen, Th.J.A.H. Claessens, Geschiedenis van de landbouw in Limburg, 1750-1914, Assen 1965

D. Damsma, J. de Meere, L. Noordegraaf, Statistieken van de Nederlandse Nijverheid uit de eerste helft van de negentiende eeuw, supplement (RGP, dl.168), Den Haag 1979

C.A. Huygen, Midden- en Noord-Limburg. Gids langs het historisch stads- en dorpsschoon, Maastricht z.j.

Bos en Beek bij Ven en Maas, te Wanssum-Geijsteren, z.j., z.pl.

Wanssum 1965, Wanssum z.j.

C.W.J. Baron de Weichs de Wenne, De haven van Wanssum, Wanssum z.j.

Th. van de Voort, Grepen uit de geschiedenis van Tienray, Valkenburg 1982

Binding aan een gemeente. Een enquête naar enkele aspecten van de sociale structuur van de gemeente Meerlo, 2 dln, Meerlo 1966

A. Steegh, Kleine monumentenatlas van Nederland, Zutphen 1985

Voorontwerp landinrichtingsplan ex artikel 89 Landinrichtingswet voor de ruilverkaveling "Melderslo", gelegen in de gemeenten Grubbenvorst, Meerlo-Wanssum, Horst, Broekhuizen en Sevenum, Utrecht 1986

Ontwerp-landinrichtingsplan ex. art. 86 van de Landinrichtingswet voor de ruilverkaveling "Melderslo" gelegen in de gemeenten Grubbenvorst, Meerlo-Wanssum, Horst, Broekhuizen en Sevenum, Utrecht 1988

Kaartmateriaal

Tranchotkaart no. 19 Venray (1803-1820)
1:25.000

Tranchotkaart no. 20 Meerlo (1803-1820)
1:25.000

Kuyperkaart der gemeente Meerlo, 1866
1:50.000

Kuyperkaart der gemeente Wanssum, 1866
1:37.500

Topografische kaarten, 1934
1:25.000
no. 632 Maashees
no. 633 Geijsteren
no. 652 Venray
no. 653 Meerlo
no. 674 Lottum

Kaart Provincie Limburg, regio Noord-Limburg 1982
1:50.000

Streekplan Noord- en Midden-Limburg 1982
Kaart 2: Natuur en Landschap
1:100.000

Kaart gemeente Meerlo-Wanssum
Provinciale Planologische Dienst 1982
1:10.000

Afbeeldingen bij de gemeentebeschrijving

I De huidige gemeente Meerlo-Wanssum

II a De gemeenten Meerlo en Wanssum in het begin van de negentiende eeuw, westelijk deel
b idem, oostelijk deel

III a De gemeente Meerlo in 1866
b De gemeente Wanssum in 1866

IV a/b/c De gemeenten Meerlo en Wanssum in 1934

V De bebouwing van de Meerlo-Wanssumse kernen in 1982
a De kern Geijsteren e.o.
b De kern Wanssum, westelijk deel
c De kern Wanssum, oostelijk deel e.o.
d De kernen Meerlo en Megelsum
e De kern Tienray
f De kernen Swolgen, Osterbos, Legert en Gun
g De kern Blitterswijck e.o.

I

Geysteren
Wanssum
Blitterswijck
Helling
Meerlosche
Heide
Meerlo
Megelsum
Elshout
Kenter
Gun
Leger
Tienray
Osterbo
Swolgen
Tienraijsche en Swolgender

II a.
Maashees
Geys
Well
Helling
Oirlo
Wyt Veldse heyd
Maas Fl.
Heyke land
Op't Schaavon
Aen den Sleygraef
Eistern
Lull

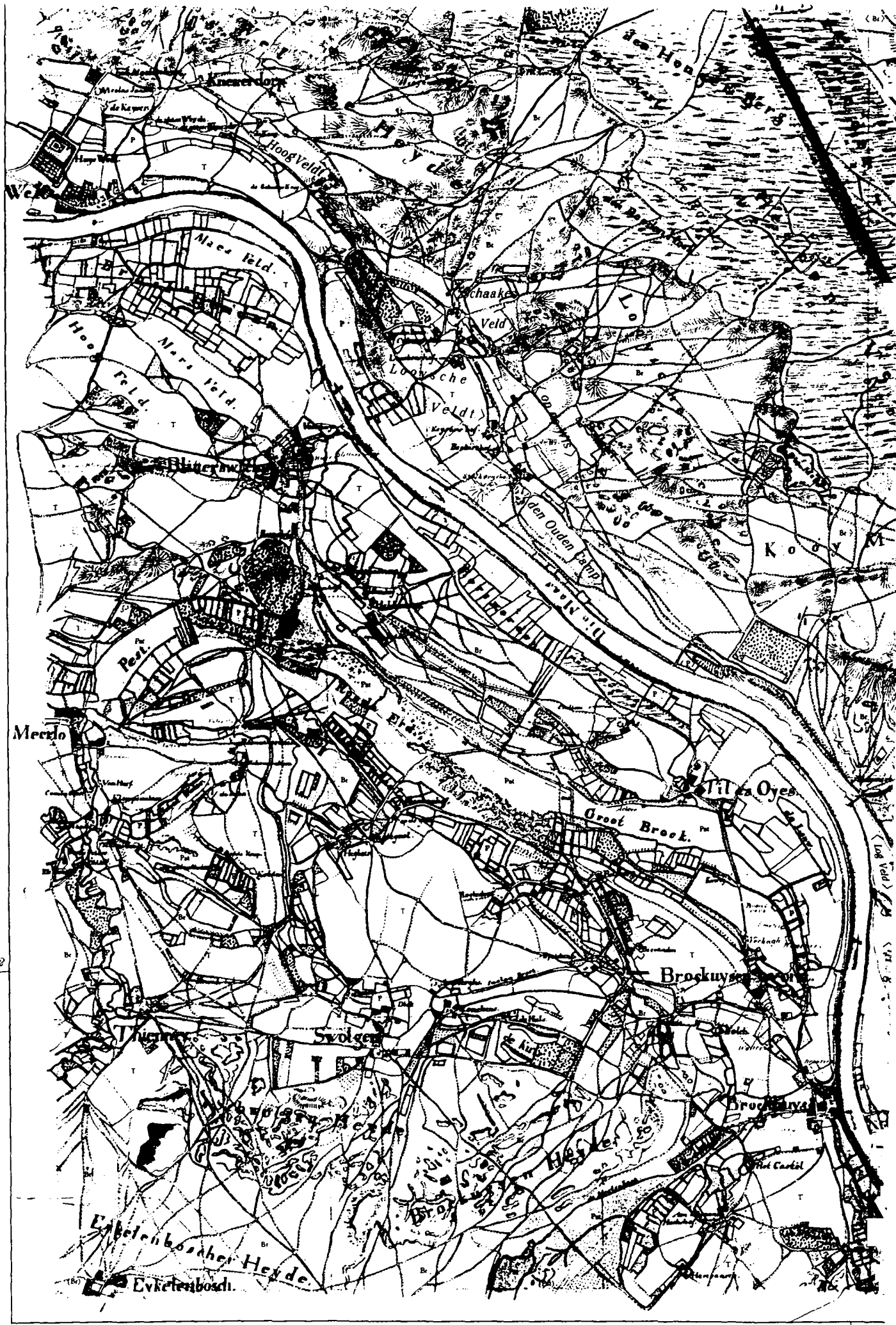

Topographische Aufnahme rheinischer Gebiete durch französische Ingenieurgeographen unter Oberst Tranchot 1803-1813 und durch preußische Offiziere unter Generalmajor Frhr. v. Müffling 1816-1820 mit Ergänzungsblättern 1826-1828.

Längenmaßstab 1:25000 (4 cm der Karte = 1 km der Natur)

III a

PROVINCIE LIMBURG. GEMEENTE MEERLO.

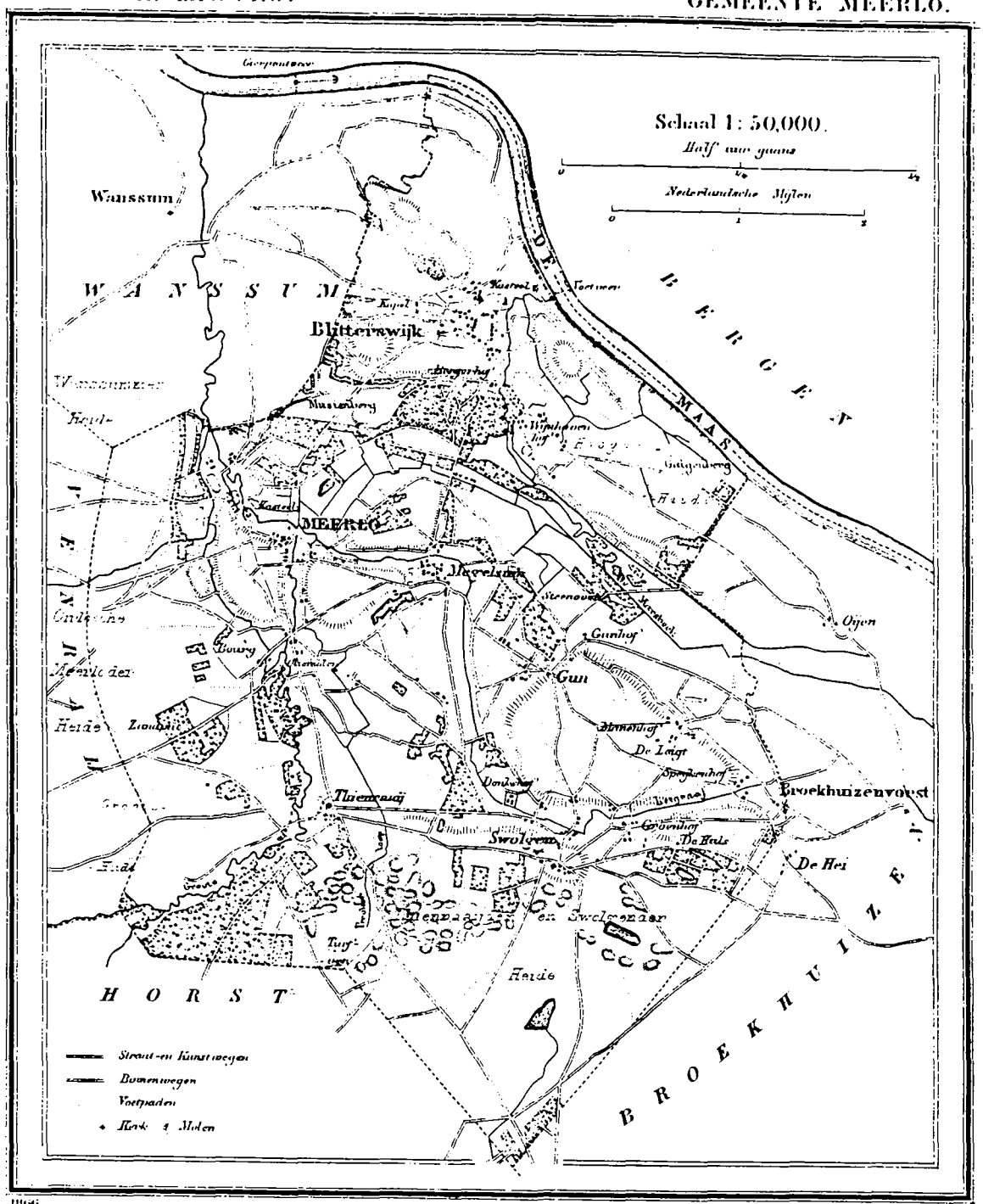

1866. Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden

2716 Bunders 1500 Inwoners

PROVINCIE LIMBURG

GEMEENTE WANSSUM

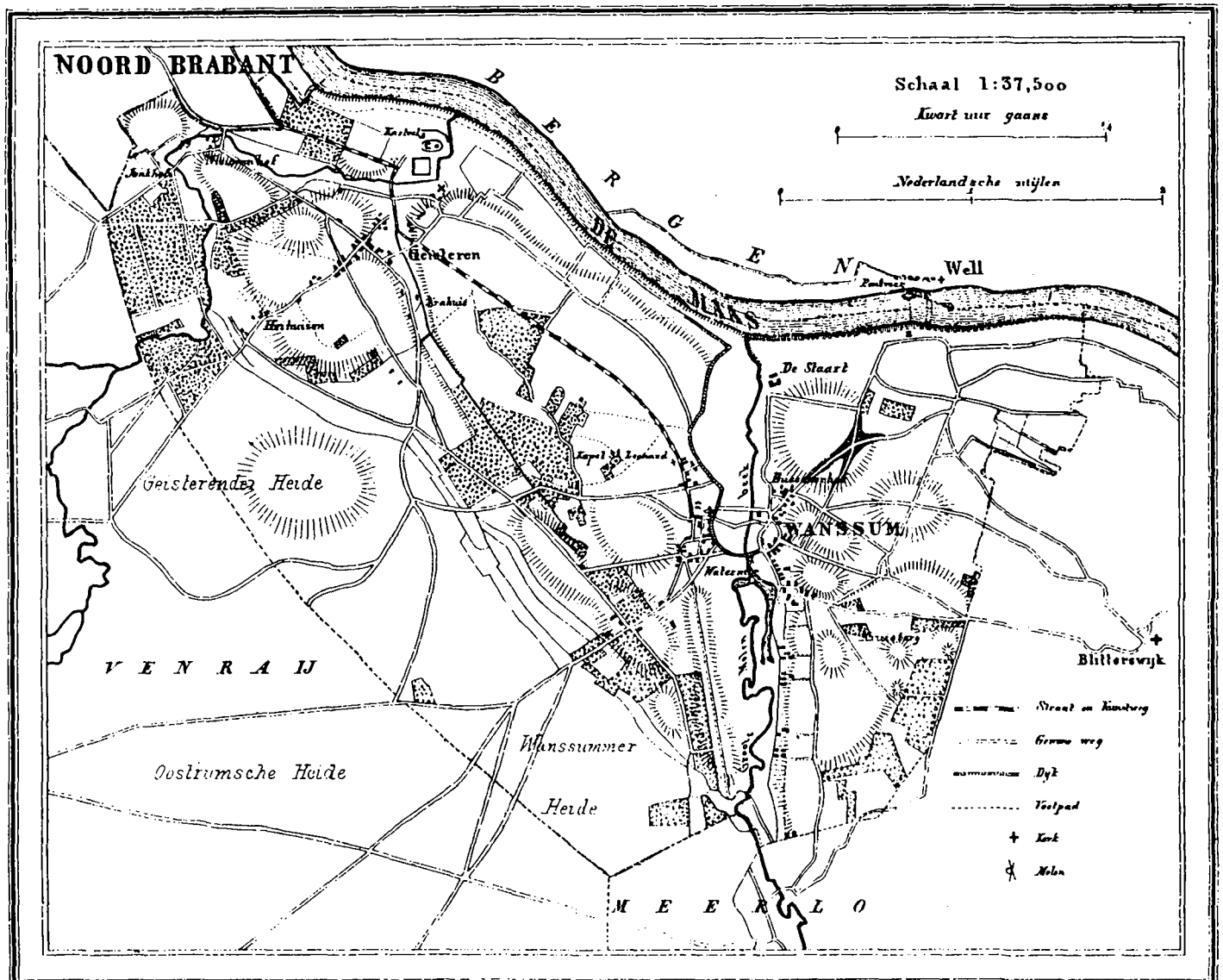

Getekend door J. Kuiper

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

III B.

IV a

632 633
652 653 654
Uitgave 1936.

№ 632 Maasheus.

Topografische Dienst.

2500 2250 2000 1750 1500 1250 1000 750

IV B.

N° 654 Walbeck-Heide.

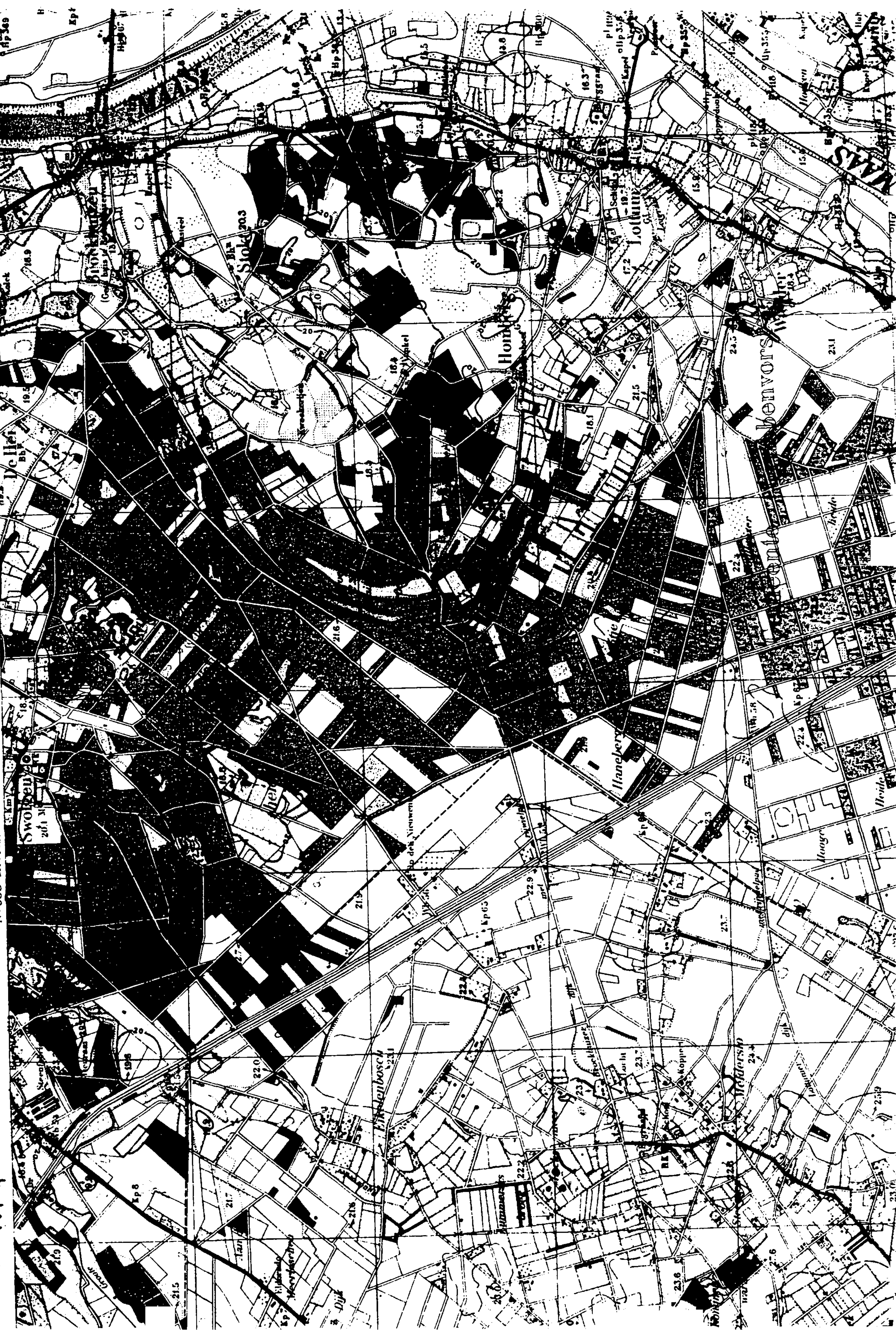
Nº653 Meerlo.
MAAS
MAAS
De Hei
Lottum
Stok
20.3
Swolgen
Hanebery
Elkenbosch
Kp 8
Kp 63
22.9
22.0
21.5
21.6
23.6
24.3
23.1

IV
C

Va Begsteren

V b
WANSSUM

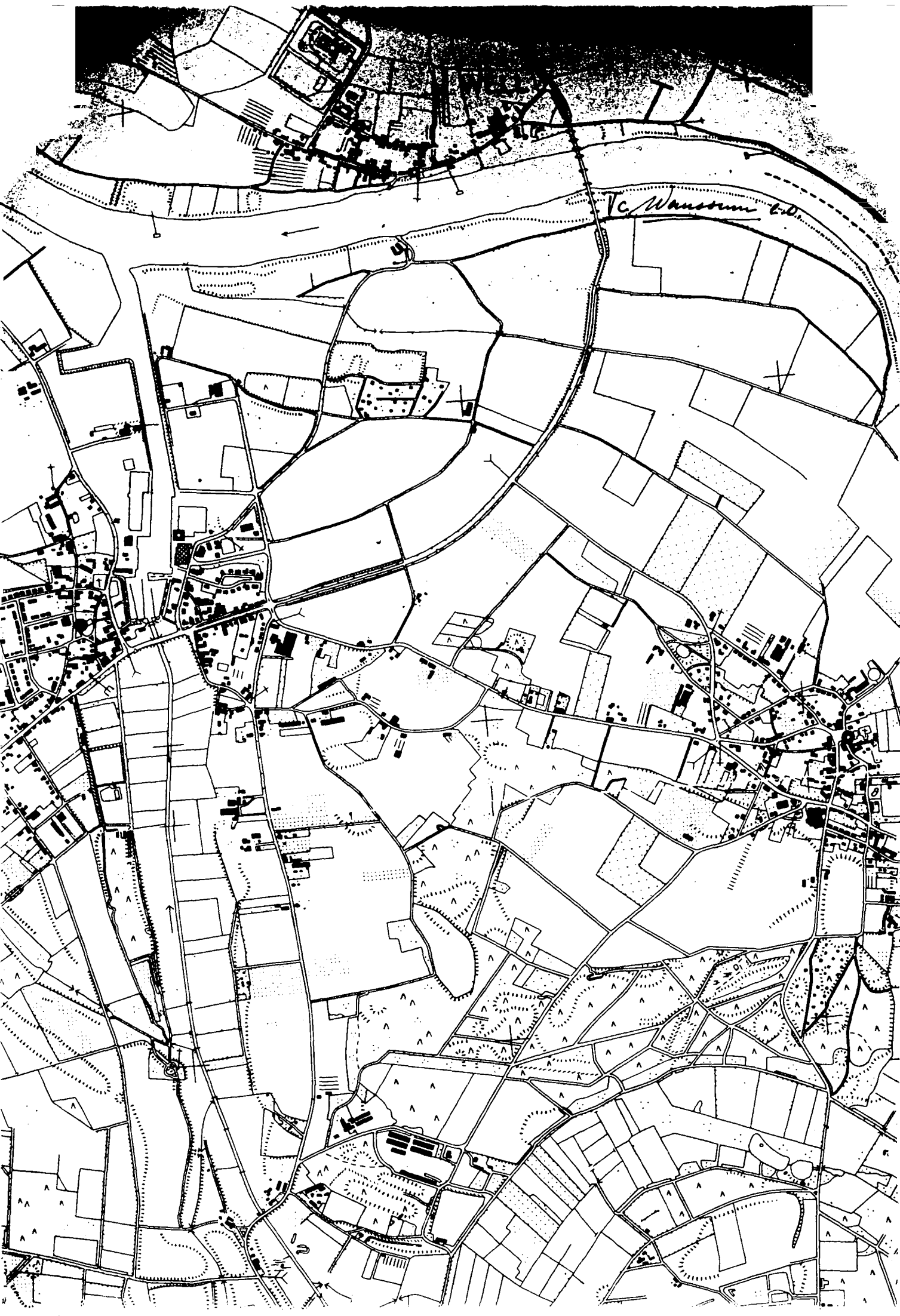
To Wansbrum

Vd
MEERLO

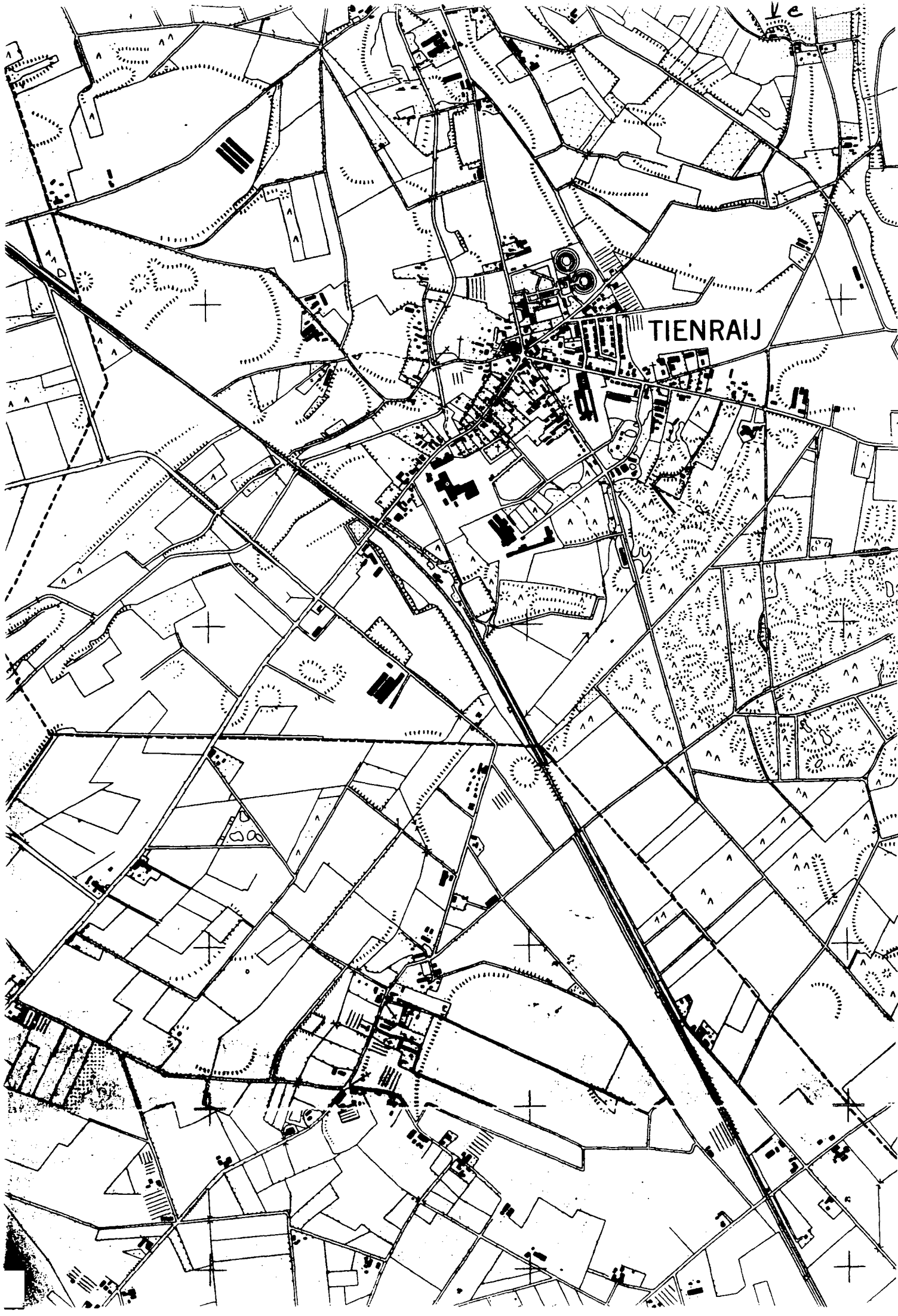
TIENRAIJ

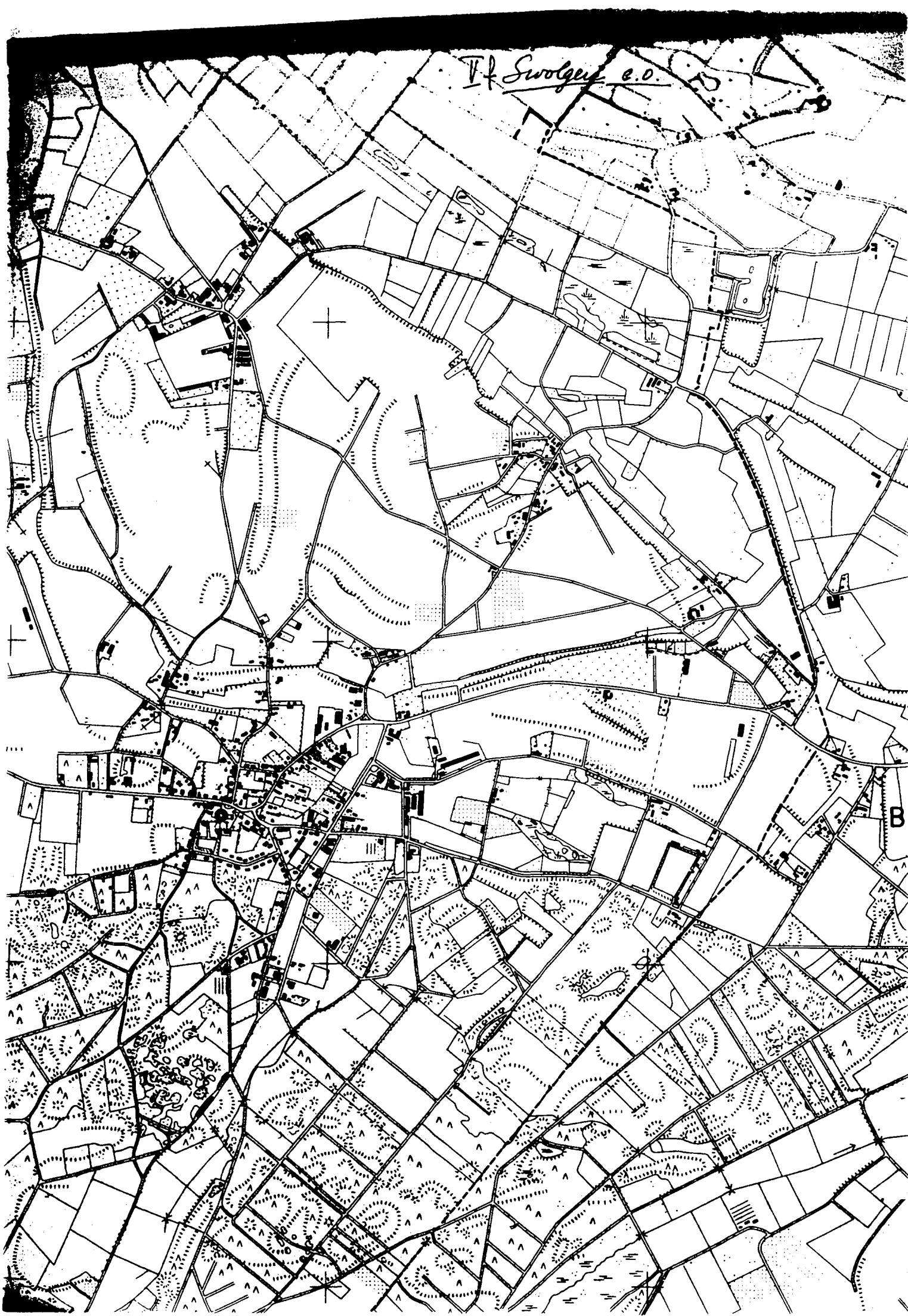
Tf Swolgen e.o.
B

V g Blitterswijk e.o.

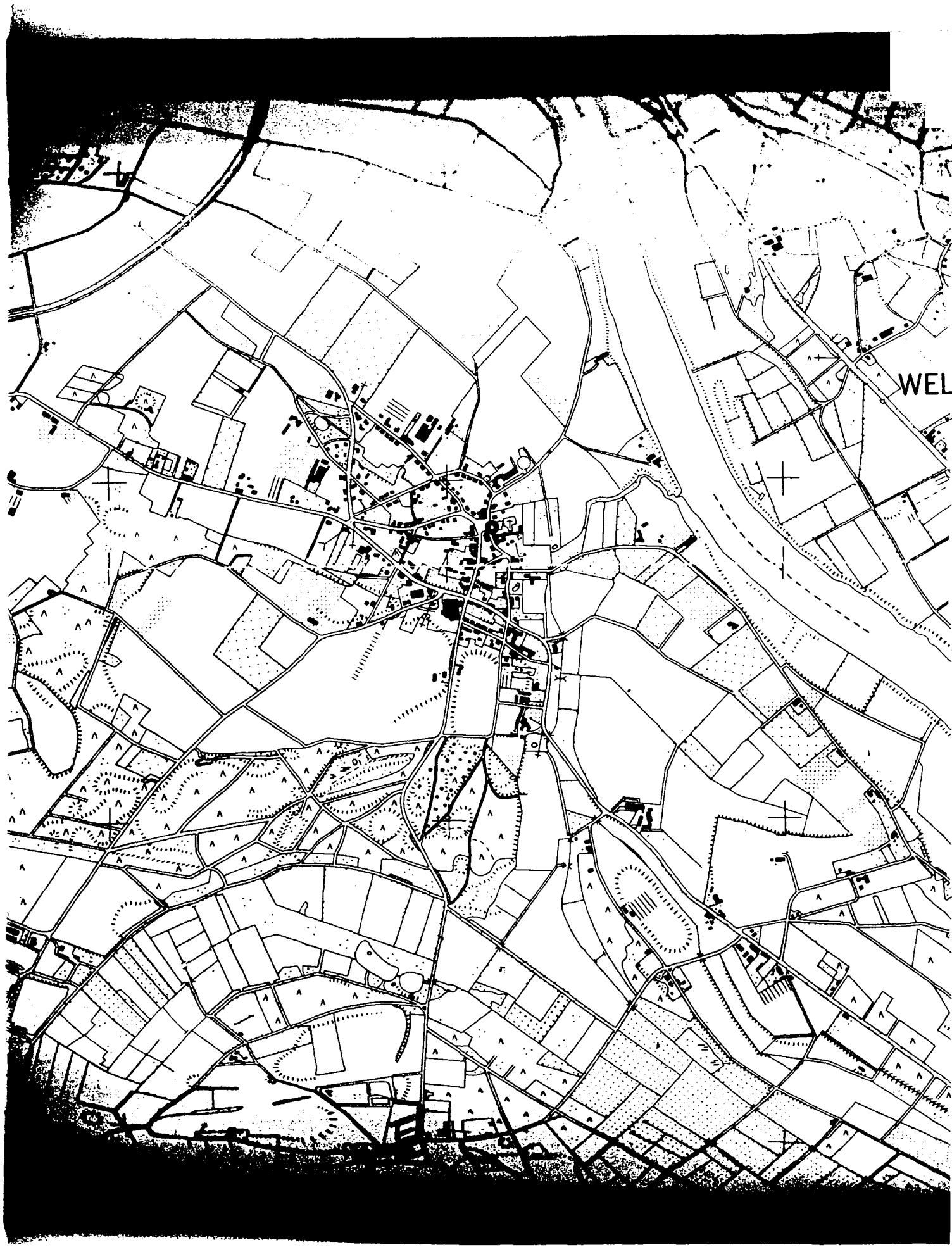

COLOFON

De inventarisatie in de gemeente Meerlo-Wanssum werd uitgevoerd in september 1990.

Begeleidingscommissie:
Ir. P.A.M. Mertens (voorzitter)
Prof. Dr. J.C.G.M. Jansen
N.H.M. Tummers

Inventarisatiemedewerkers:
Drs. J.C.J.M. Starmans
Ir. P.J. Uiterwijk
Drs. H.G.J.M. Linssen
Ir. J. Boros
Drs. R.J. Theunissen
Drs. T.M.M.A. Oberndorff
Drs. J.L.P.B. Finaly

Administratieve ondersteuning en
geautomatiseerde verwerking gegevens:
M.A.A.A. Dessart
A.M. Saya
P.M.J. Hul-Stevens

Adres Monumenten Inventarisatie Project:
Provincie Limburg
Limburglaan 10
Postbus 5700
6202 MA Maastricht
Tel. no. : 043-897360